

Straffen in tijden van recht en kloosterorde

TOM DAEMS

Docent criminologie en rechtssociologie, Universiteit Gent, corresp: Tom.Daems@UGent.be

‘De ex-gevangene is slechts vrij om schuldig te zijn, niet om zich te veranderen. Als hij een fatsoenlijk mens moest worden, dan kunnen de anderen niet langer verontwaardigd blijven, dan moeten zij immers hun mikpunt missen’. Dit citaat van Jean-Paul SARTRE prijkt boven een artikel dat in september 2011 *online* werd gepubliceerd. Recentelijk verscheen het stuk ook in gedrukte vorm in *FATIK*. Het betreft één van de laatste wapenfeiten van Achiel NEYS, ’s lands bekendste gevangenisalmoezenier, die op 3 september 2013 aan de gevolgen van een slepende ziekte overleed. NEYS heeft het in zijn bijdrage onder meer over de zondebokfunctie die door ex-gedetineerden wordt vervuld. Hij wijdt daarbij enkele passages aan de studie van SARTRE over Jean GENET, *‘...het prototype van een misdadiger aan wie – precies op grond van dat etiket – definitief alle recht van spreken is onzegd’* (NEYS 2013: 28). NEYS houdt de lezer een spiegel voor en poogt hiertoe het citaat van SARTRE, zoals hij het uitdrukt, te ‘omcirkelen met enkele bedenkingen en vragen’:

‘Die betreffen op de eerste plaats de vaststelling dat anno 2011 – bijna 50 jaar na de publicatie van “Saint Genet” – de roep om bepaalde categorieën van daders blijvend te declasseren steeds luider klinkt en dat het heel moeilijk wordt om daar weerwerk tegen te bieden. In de marge daarvan leeft de indruk dat deze roep om declassering en het applaus waardoor die roep wordt versterkt, één van de kwalijke gevolgen uitmaakt van de tegenwoordig gekoesterde fictie van “een gezonde samenleving”’ (NEYS 2013: 28)

NEYS schreef zijn tekst nog vóór een aantal ingrijpende wijzigingen werden en worden doorgevoerd aan de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten. We zullen in deze bijdrage betogen dat deze wijzigingen - en de concrete aanleiding ertoe - de door NEYS aangekaarte problematiek brandend actueel maken. Het re-integratievraagstuk blijft in bepaalde gevallen immers zonder antwoord. Het Durkheimiaanse moment van verontwaardiging over de gepleegde feiten beperkt zich niet tot de fase van straftoemeting, maar wordt doorheen de fase van strafuitvoering nieuw leven ingeblazen. Het lijkt erop dat de aldus opgewekte emotionele energie op dit moment slechts via een quasi-bovenmenselijke interventie kan worden ingetoomd: is het niet opmerkelijk - en stemt het niet tot nadenken - dat een seculier rechtssysteem en een grotendeels ontkerkelijkt samenleving andermaal een beroep doen op kloosters om een ‘vrijplaats’ te bieden voor de uitgestoten van de mensenmaatschappij?

Strafuitvoeringsrechtbanken in de steigers

De wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten werd in zijn betrekkelijk jonge geschiedenis reeds veertien keer aangepast. Sinds maart 2012 vonden zeven wijzigingen plaats en een nieuwe (ingrijpende) aanpassing zal kortelings worden doorgevoerd. Bij de recente en op til staande wijzigingen springen er alvast twee in het oog die bijzondere aandacht verdienen in het licht van deze bijdrage.

Ten eerste, de wet van 17 maart 2013, die twee dagen later in werking trad, houdt een gevoelige verstrenging in voor (vooral) langgestraften. Zo werden diverse toelaatbaarheidsdrempels opgetrokken. Veroordeelden tot 30 jaar of levenslang moeten minstens 15 jaar van hun straf uitzitten alvorens in aanmerking te komen voor voorwaardelijke invrijheidstelling. Bij recidive komen daar nog enkele jaren bij: in het geval van een eerdere veroordeling tot een correctionele gevangenisstraf van 3 jaar of meer wordt dit 19 jaar, voor een eerdere veroordeling tot een criminele straf geldt een minimumtermijn van 23 jaar. Voor een beperkte groep zwaar gestraften (gevangenisstraf van 30 jaar of levenslang met terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank) worden twee correctionele rechters toegevoegd aan de driekoppige strafuitvoeringsrechtbank. De toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten kan in dat geval enkel bij eenparigheid van stemmen. Verder worden veroordeelden geresponsabiliseerd: ze dienen voortaan zelf stappen te ondernemen om de procedure voor een voorwaardelijke invrijheidstelling op te starten. Tot slot beschikt de minister van Justitie over een injunctierecht om het openbaar ministerie cassatieberoep te laten aantekenen tegen de beslissingen van de strafuitvoeringsrechtbank. Ten tweede, het wetsontwerp van 20 augustus 2013 beoogt vooral de positie van slachtoffers in de fase van de strafuitvoering te verbeteren. Op het moment van schrijven (3 oktober) was het ontwerp in eerste lezing aangenomen door de Kamercommissie voor de Justitie (DE WIT 2013; TURTELBOOM 2013). Het wetsontwerp voorziet in een verruiming van het slachtofferbegrip; een betere communicatie van de beslissingen van de strafuitvoeringsrechtbank aan de slachtoffers via het snelst mogelijke communicatiemiddel; de invoering van een nieuwe contra-indicatie waardoor de strafuitvoeringsrechtbank rekening dient te houden met de geleverde inspanningen van de veroordeelde om de burgerlijke partij te vergoeden (daarbij rekening houdend 'met de vermogenssituatie van de veroordeelde zoals die door zijn toedoen is gewijzigd sinds het plegen van de feiten waarvoor hij veroordeeld is'); de organisatie van een slachtoffermoment tijdens de zitting welke het slachtoffer de mogelijkheid moet bieden om zijn ervaringen en wensen voor te leggen met betrekking tot slachtoffergerichte voorwaarden die hem persoonlijk aangaan; en bijstand door een tolk voor slachtoffers op kosten van de staat. Tot slot wordt ook voorgesteld om de zittingen van de strafuitvoeringsrechtbank te laten doorgaan in de gevangenissen, terwijl de uitspraak plaatsgrijpt in het gerechtshuis (KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS 2013).

Naschokken van de zaak-Dutroux

Waarom werden beide wijzigingsoperaties op poten gezet? De aanpassingen kwamen er in de lange nasleep van de zaak-Dutroux. We zouden hier van een derde fase kunnen spreken, waarin de feiten opnieuw het maatschappelijk debat beheersen en de politieke besluitvorming beïnvloeden.

De *eerste fase* is deze waarin de misdrijven aan het licht kwamen (zomer 1996), gevolgd door de immense publieke verontwaardiging in daaropvolgende weken en maanden, zoals deze onder meer tot uiting kwam in de witte mars en de witte bewegingen; de beleidsbeslissingen die in de nasleep daarvan werden genomen (van enkele onmiddellijke maatregelen einde augustus 1996 over het zgn. Sinterklaasconclaaf tot aan het bekende Octopusakkoord); de werkzaamheden van de commissie-Dutroux (oktober 1996 – februari 1998); en de ontsnapping van Marc Dutroux op 23 april 1998 uit het gerechtshuis van Neufchâteau. Deze fase dijt zich uit van augustus 1996 tot einde mei 1998, toen het Octopusakkoord werd beklonken.

De *tweede fase* is deze van de berechting. Dit gebeurde in de periode van maart tot juni 2004, waarbij Marc Dutroux, Michelle Martin en Michel Lelièvre door het hof van assisen schuldig

werden bevonden. Het betreft een betrekkelijk korte, maar intense fase, waarin de straffen werden uitgesproken en een waar mediacircus neerstreek in het gezapige Aarlen.

De *derde fase* heeft betrekking op de uitvoering van de uitgesproken straffen. Deze fase is minder scherp afgelijnd dan de twee voorgaande: ze is intussen al een tijdje aan de gang en het zal nog vele jaren duren alvorens ze tot een definitief einde komt. Het betreft de fase waarin de hoofdrolspelers zich voorbereiden op een re-integratie in de vrije samenleving - of althans stappen ondernemen om het gevangenisregime te verzachten via de beschikbare strafuitvoeringsmodaliteiten. Dit veruitwendigt zich in diverse verzoeken om uitgaansvergunningen, penitentiair verlof, elektronisch toezicht, beperkte detentie en voorwaardelijke invrijheidstelling. Net zoals de ontdekking van de feiten en de eerste reacties van afschuw uit fase één en het assisenproces uit fase twee, worden ook de opeenvolgende stappen in fase drie breed uitgesmeerd in de media en voorwerp van publieke verontwaardiging en politiek debat.

Tot dusver ving Marc Dutroux bot. Michel Lelièvre daarentegen verkreeg onlangs enkele uitgaansvergunningen. Veruit de meeste aandacht ging echter uit naar Michelle Martin die einde juli 2012 licht op groen kreeg voor een voorwaardelijke invrijheidstelling. Een jaar eerder kreeg ze nog het deksel op de neus toen een Frans klooster, dat aanvankelijk had ingestemd om haar op te vangen, mede onder politieke druk en mobilisatie van de publieke opinie door nabestaanden van de slachtoffers, de deur dichttrok. Sinds einde augustus 2012 verblijft ze in het klooster van de Arme Klaren te Malonne, nabij Namen.

De weg terug naar de vrije samenleving verliep niet zonder slag of stoot: het klooster werd beklad en besmeurd; verschillende protestmanifestaties, al dan niet geïnfilteerd door extreem-rechtse organisaties, grepen plaats in de nabijheid van het klooster; in Brussel werd een 5000-koppige mars georganiseerd, gevolgd door het ontvangst van de slachtoffers door de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken en - enkele dagen later - door de premier van het land.

Ook daarna bleef en blijft het strafuitvoeringstraject van Martin de gemoederen beroeren. Zo haalde de burgemeester van Knokke in december 2012 de nationale pers toen hij zichtbaar verontwaardigd meldde dat Martin aan de kust was gesignaleerd. Einde juni 2013 geraakte dan weer bekend dat Martin een EHBO-opleiding had gevolgd bij het Rode Kruis. Eén van de nabestaanden van de slachtoffers sprak over een 'zoveelste provocatie' en een 'nieuwe slag in ons gezicht'. Enkele maanden later lokte het nieuws dat Martin kan rekenen op de steun van een vijftiental mensen in haar zoektocht naar een nieuwe opvangplaats wanneer de Arme Klaren hun klooster in Malonne binnen afzienbare tijd verlaten, opnieuw reacties van boosheid en ongeloof uit. 'Haar steuncomité zou beter anderen helpen', klonk het bitter. De twee hierboven vermelde hervormingen van de wet van 17 mei 2006 situeren zich volop in deze derde fase. Midden september 2012, toen de voorwaardelijke invrijheidstelling van Martin het politieke debat domineerde, gaf de regering licht op groen voor een voorontwerp van wet dat uiteindelijk – na scherpe kritieken van onder meer de Raad van State, de Hoge Raad voor de Justitie, de Liga voor Mensenrechten, academici, politici en de advocatuur – in ietwat bijgeschaafde vorm de wet van 17 maart 2013 zou worden. In de media werd al vlug gesproken over de 'Wet Martin'. Zo valt de herziening van de recidiveregeling te begrijpen tegen de achtergrond van de verontwaardigde reacties over het feit dat Michelle Martin, ondanks een eerdere veroordeling, toch na een derde van haar straf in aanmerking kon komen voor een vervroegde vrijlating: een eerdere correctionele veroordeling telde immers niet mee bij de berekening van de toelaatbaarheidsdrempel. Het optrekken van de minimumtermijnen voor langgestraften en recidivisten kadert binnen het algehele streven naar een verstrenging van het vrijlatingsbeleid. Met de toevoeging van twee correctionele rechters aan de strafuitvoeringsrechtbank bij de behandeling van de dossiers van een selecte groep langgestraften beoogt men de procedure in de meeste gevoelige dossiers te verzwaren. De

toevoeging getuigt daarenboven van een zeker wantrouwen in het functioneren van de strafuitvoeringsrechtbank en lijkt er op gericht om de strafdoelen die aan de orde zijn bij de straftoemeting, opnieuw in de fase van strafuitvoering op de voorgrond te brengen. Het cassatieberoep van de minister van Justitie tegen beslissingen van de strafuitvoeringsrechtbank is dan weer ingegeven door een mediatiek-politieke logica. Aangezien het hof van cassatie enkel oordeelt over de wettigheid van rechterlijke beslissingen - en zich dus niet uitspreekt over de feiten - lijkt een dergelijke beroepsmogelijkheid op het eerste zicht immers weinig zinvol. Anderzijds biedt het de minister wél de mogelijkheid om in gevoelige dossiers 'iets' te doen en aan de buitenwacht te tonen dat ook zij het eigenlijk oneens is met een voor de veroordeelde gunstige beslissing. Het cassatieberoep fungeert dan als bliksemafleider waarmee de minister zich kan distantieëren van onpopulaire beslissingen en het biedt haar tezelfdertijd de mogelijkheid om in hoogsteigen persoon haar onvrede te uiten. De wijzigingen die voorzien zijn in het wetsontwerp van 20 augustus 2013 komen er eveneens in de nasleep van de vrijlating van Martin. De nieuwe contra-indicatie over de vergoeding van de burgerlijke partijen valt te begrijpen tegen de achtergrond van de herhaalde kritische uitlatingen in de media over de kleine geldsommen die Martin tot dusver heeft overgemaakt aan de slachtoffers en de klachten dat ze zich bedrieglijk onvermogen zou hebben laten verklaren. Het geplande slachtoffermoment en de verbeterde communicatie beogen het slachtoffer nauwer te betrekken bij de strafuitvoeringsfase. De mediagenieke en dure verplaatsingen van Dutroux en Lelièvre naar de strafuitvoeringsrechtbank zorgden voor heel wat wrevel: het plan om de zittingen in de toekomst steeds te laten plaatsgrijpen in de strafinrichtingen, past hier een mouw aan. Het cumulatief effect van deze (geplande) wijzigingen aan de wet van 17 mei 2006 is vooral een verstrenging van procedures en toelaatbaarheidsdrempels voor (vooral) langgestraften: ondanks berichtgeving waarin zalvend wordt gesproken over wetgevende initiatieven '...waarbij de rechten van zowel de slachtoffers als de daders centraal staan' (TURTELBOOM 2013) zijn de wijzigingen *de facto* vooral gericht op het langer achter slot en grendel houden van veroordeelden en ze leggen daarmee ook een hypotheek op hun re-integratiekansen.

Deus ex machina

Niet enkel de Michelle Martins van deze wereld ervaren moeilijkheden wanneer het einde van de straf in zicht komt. In het hierboven besproken artikel haalde NEYS enkele 'exemplarische casussen' uit 2011 voor de geest, waaronder die van Martin:

'We werden de afgelopen maanden bij herhaling geconfronteerd met enkele exemplarische casussen: F.H. wiens verzoek tot voorwaardelijke invrijheidstelling werd afgewezen met als één van de argumenten dat hij, na ruim 30 jaar opsluiting, "de druk van de media" niet zou aankunnen; of het geval van M.M. die een reclasseringsplan voorlegt waarin voorzien is dat zij voor haar domiciliëring en opvang terecht kan in een communiteit van religieuzen in Frankrijk, maar die onder druk van de media – tot en met de inschakeling van Franse tv-zenders – haar verzoek tot invrijheidstelling voor onbepaalde tijd ziet afgewezen omdat de betrokken communiteit niet opgewassen is tegen de mediaheisa; of nog: het geval van A.P. die haar reclasseringsproject gehypothekeerd ziet omdat alle toonaangevende Vlaamse kranten het als hun taak beschouwen om melding te maken van het feit dat zij tewerkgesteld is in een openbare bibliotheek, met als gevolg dat zij er wordt ontslagen. Het hoeft nauwelijks betoog dat geen van de betrokken kranten melding heeft gemaakt van dit laatste gegeven' (NEYS 2013: 29)

De zonet besproken wetswijzigingen leggen extra obstakels op het pad richting re-integratie: toelaatbaarheidsdrempels worden verhoogd, procedures verstrengd en contra-indicaties aangescherpt. In het meest extreme scenario vinden mensen geen plek meer in die vrije samenleving: het gaat daarbij niet louter om een *sociale* stek (familie, arbeid, relationeel netwerk, enzovoort), maar ook om de meer basale *lichamelijke* integratie, de enkele vierkante meters ruimte waarover éénieder moet kunnen beschikken om te slapen, te eten, zich te wassen, zijn behoeften te doen, en dergelijke meer. Einde juli 2012 verspreidden de Arme Klaren van Malonne een opmerkelijk persbericht waarin ze dergelijk falen van de ‘bevoegde instanties’ om in opvang te voorzien, op serene wijze aan de kaak stelden:

‘Toen de tijd aanbrak dat mevrouw Martin vervroegd kon worden vrijgelaten om zich weer in de maatschappij te integreren hoopten wij dat de bevoegde instanties haar een opvangplek zouden bezorgen. Maar dat is hen niet gelukt. U moet weten dat mevrouw Martin geen familie heeft en dat zij in België geen reclasseringscentrum voor vrouwen heeft kunnen vinden. Het verdere verloop van de gebeurtenissen heeft aangetoond dat er ook in de buurlanden geen opvangmogelijkheid was ... Wij zijn er diep van overtuigd dat onze samenleving een stap achteruit zou zetten door een overtreder voorgoed op te sluiten in zijn verleden en tot hopeloosheid te dwingen. Wij menen bovendien dat de eerbiediging van de rechtsgang van ons land een goede voorzorg is om die vergissing niet te maken’
(ZUSTER CHRISTINE, ABDIS VAN DE KLAREN VAN MALONNE 2012)

Bovenstaande passage leest als een voorzichtige vingerwijzing aan het adres van een wereldse samenleving die veroordeelden het vooruitzicht op re-integratie als laatste etappe in een lang strafuitvoeringstraject voorspiegelt, maar hier *de facto* - letterlijk - geen ruimte voor voorziet. Het klooster van Malonne verschijnt dan plotsklaps op het toneel als een *deus ex machina* die het vastgelopen verhaal terug op gang dient te trekken. De toevlucht tot een dergelijke ‘goddelijke ingreep’ blijkt overigens niet zo uitzonderlijk. Zo zou ook Michel Lelièvre in het recente verleden verschillende kloosters hebben aangeschreven in de hoop op opvang. Einde mei 2013 bracht de *New York Times* dan weer een opmerkelijk verhaal over ‘Miracle Village’, een afgelegen plek in Florida, verstopt tussen het suikerriet, waar een honderdtal zedendelinquenten die nergens meer heen kunnen, een nieuwe ‘thuis’ hebben gevonden. Ook in dit geval zorgde een geestelijke voor de noodzakelijke plotwending in een anderszins uitzichtloos verhaal (JACKSON en FEIGE 2013).

Dergelijke ontwikkelingen roepen herinneringen op aan de aloude ‘vrijplaatsen’, waar voortvluchtigen een tijdje een veilig onderkomen konden vinden in afwachting van een onderhandelde oplossing voor het geschil (BIANCHI 1985: 171 e.v.). Het grote verschil is echter dat we hier niet langer te maken hebben met voortvluchtigen, maar wel met personen die door een wereldlijke rechtbank geschikt worden bevonden om opnieuw onder voorwaarden in vrijheid te worden gesteld. Er is hier evenmin sprake van een bevraging van het wereldlijke recht door de kloosterzusters. Integendeel, in de persverklaring stelden de Arme Klaren hierover het volgende: ‘*Het gerecht heeft beslist. Het meent dat zij in staat is om zich geleidelijk aan te re-integreren ...Mevrouw Martin zal tijdens heel dit parcours door een justitieassistent worden begeleid. Wij werken dus samen met het gerecht*’ (ZUSTER CHRISTINE, ABDIS VAN DE KLAREN VAN MALONNE 2012). De rol die dergelijke nieuwbakken vrijplaatsen komen te vervullen in onze seculiere samenleving is toch wel opmerkelijk. Zijn onze wereldse instellingen en filosofieën niet opgewassen tegen de uitdagingen van de hedendaagse strafuitvoering? Vergt de afsluiting van een bestraffingsproces in het huidige tijdsegment een bovenmenselijk engagement? Is dit een wenselijke evolutie? ARISTOTELES toonde zich in zijn *Poëtica* alvast geen voorstander van de figuur van de *deus ex machina*: ‘...er moet niets onverklaarbaars zijn in het

handelingsverloop; een eventueel onverklaarbaar feit moet buiten de tragedie gehouden worden' (ARISTOTELES 2004: 56). Verhaallijnen dienen op eigen kracht naar het slot toe te werken: liever geen bovennatuurlijke creaturen die vanuit het niets op het podium worden neergeploft, aldus ARISTOTELES. Waarom zou dit niet gelden voor het diepmenselijke verhaal van schuld, straf en boete?

Durkheim en de strafuitvoering

Wat impliceert dit alles voor de leer van de relatieve autonomie van de strafuitvoering ten aanzien van de straftoemeting? De relatieve autonomie richt de aandacht op de relevantiecontext van waaruit nagedacht dient te worden over de doelstellingen van de vrijheidsstraf. In zijn *Proeve van een voorontwerp van beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen* schreef Lieven DUPONT hierover het volgende:

‘Alhoewel er uiteraard een samenhang bestaat en moet bestaan tussen wettelijke incriminatie, de straftoemeting en de strafuitvoering, moet deze samenhang evenwel, in het perspectief van de doelstellingenproblematiek, als relatief worden beschouwd. De onderscheiden fasen en functies hebben immers binnen de strafrechtsbedeling ten opzichte van elkaar een relatieve autonomie. Zo is bijvoorbeeld het opleggen van een vrijheidsstraf door de rechter ingebed in een handelingskader (recht spreken) dat grondig verschilt (ook op het vlak van tijd en plaats, in de zin van het forum waarop diverse participanten aan het strafproces en desgevallend publiek en media aanwezig zijn) van het handelingskader waarin de opgelegde straf wordt uitgevoerd en waarin – binnen de tijdsgrenzen die door de rechter worden bepaald – aan deze straf vorm en inhoud dient te worden gegeven. Welke ook de doelstellingen zijn bij het opleggen van een vrijheidsstraf (vergelding, algemene preventie, bijzondere preventie, onschadelijkmaking, enz.), zij kunnen niet beschouwd worden als zonder meer dwingend na te streven doelstellingen bij de uitvoering in concreto van deze straf’ (DUPONT 1998: 135)

De leer van de relatieve autonomie gedijt moeilijk in bovengeschetste context, waarin de fases van straftoemeting en strafuitvoering in elkaar overvloeien – of beter: waarin de straftoemeting een lange schaduw werpt over de fase van strafuitvoering. Emile DURKHEIM, die ook wel omschreven wordt als de socioloog van de straftoemeting (GARLAND 1991: 153 e.v.), wordt daardoor meteen ook de socioloog van de strafuitvoering. Voor DURKHEIM draait het bij bestraffing vooral om diepmenselijke emoties: *‘La peine consiste ...essentiellement dans une réaction passionnelle, d’intensité graduée, que la société exerce par l’intermédiaire d’un corps constitué sur ceux de ses membres qui ont violé certaines règles de conduite’* (DURKHEIM 1893: 102-103). Deze mechanische, onbereflecteerde, passionele reactie vervult niettemin een belangrijke functie: ze versterkt namelijk de sociale cohesie. Of zoals DURKHEIM het formuleert:

‘Quoiqu’elle procède d’une réaction toute mécanique, de mouvements passionnels et en grande partie irréfléchis, elle ne laisse pas de jouer un rôle utile. Seulement ce rôle n’est pas là où on le voit d’ordinaire. Elle ne sert pas ou ne sert que très secondairement à corriger le coupable ou à intimider ses imitateurs possibles; à ce double point de vue, son efficacité est justement douteuse et en tout cas médiocre. Sa vraie fonction est de maintenir intacte la cohésion sociale en maintenant toute sa vitalité à la conscience commune’ (DURKHEIM 1893: 115-116)

De bedreiging voor de sociale orde, die uitgaat van criminaliteit, transformeert hierdoor tot een triomf voor de gemeenschap en de waarden die zij koestert (GARLAND 1991: 123). Die

versterkte cohesie gaat wel ten koste van het voorwerp van de ganse operatie: de gestrafte. Kenmerkend voor onze tijd lijkt nu dat een dergelijk Durkheimiaans moment niet langer beperkt blijft tot de fase van straftoemeting, maar uitdijt naar de fase van de strafuitvoering. Onze beeldcultuur houdt oude herinneringen levendig: met enkele muisklikken (her)beleeft de moderne mediaconsument de gebeurtenissen uit de zomer van 1996. De slachtoffers getuigen *in real-time* voor de camera's over de pijn en het verdriet, becommentariëren elke stap in het strafuitvoeringstraject en leggen als ervaringsdeskundigen de vinger op de wonde van een in hun ogen falend systeem. Het strafrecht mag de wraak dan wel kanaliseren en de boot van de eigenrichting afhouden, de woedende blikken, de omgegooide hekken en de besmeurde muren van het klooster in Malonne leren dat de verontwaardiging, bijna twintig jaar na de feiten, nog steeds bijzonder groot is.

Het is paradoxaal om vaststellen dat de juridisering van de strafuitvoering en de invoering van rechterlijke besluitvormingsprocessen, er in zekere zin toe bijdragen dat dergelijke Durkheimiaanse momenten van onbereflecteerde emotie zich met zoveel kracht kunnen doorzetten in de fase van de strafuitvoering. De huidige strafuitvoering zorgt immers niet enkel voor afkoeling: ze verhit ook de gemoederen. Het tenuitvoerleggen van straffen is niet langer louter een bureaucratisch-administratief proces dat zich voltrekt achter de coulissen van de mensenmaatschappij, maar ook een - soms gloeiend - rechtsgebeuren waarin openbaarheid een belangrijke rol speelt en waarbinnen het slachtoffer in toenemende mate een eigen plaats opeist. Tegen die achtergrond hoeft het niet te verbazen dat de nieuws- en sensatiewaarde van de uitvoering van de straf de afgelopen jaren exponentieel is toegenomen.

Rituelen van degradatie, rituelen van re-integratie

Enkele jaren geleden merkte de Noorse criminoloog Nils CHRISTIE het volgende op in het *liber amicorum* voor Stanley COHEN:

‘If punishment were to have any meaning in the creation of peace, there should be an orchestra outside all exits from prisons. Out they should come, all those who had purged their sins, and great ceremonies should have been arranged in their honour to celebrate their homecoming’ (CHRISTIE 2007: 374)

Het idee van een orkestje dat speelt aan de gevangenispoorten gaat het verbeeldingsvermogen van menig een wellicht te boven, maar de onderliggende boodschap van CHRISTIE's tegendraadse beschouwing is bij nader inzien eigenlijk niet zo gek: als we mensen met veel lawaai en onder afkeurende blikken veroordelen, ‘op hun plaats zetten’ en achter slot en grendel wegstoppen (GARFINKEL (1956) omschreef dit ooit treffend als ‘*degradation ceremonies*’), moet een samenleving dan niet ruimte scheppen en structuren creëren voor rituelen die in de omgekeerde richting wijzen, bij het einde van de straf, wanneer de schuld is afgelost? Binnen de *desistance*-literatuur wordt er alvast ernstig nagedacht over dergelijke pistes. Net zoals het plegen van een misdrijf de morele orde tart, zo ook vormt de weg terug naar de samenleving een uitdaging voor de morele orde:

‘As a society, we make an impressive ritual of punishment – from the drama of the courtroom to the elaborate de-individuation processes involved in institutionalization. Yet, when it comes to reintegration – turning prisoners back into citizens – we typically forgo all such ritual and try to make the process as stealthy and private as possible, if we make any effort at all. This contradiction may account for why the imprisonment of human beings is taken for granted as “normal” or even “natural”, and yet the return of the same human beings to communities is the cause of often inordinate concern’ (MARUNA 2011: 4)

Onze samenleving hecht veel belang aan transitiemomenten – geboortes, begrafenissen, huwelijken, proclamaties, enzovoort – en zou in het verlengde daarvan ook meer (emotionele) energie kunnen investeren in het proces van terugkeer naar de vrije samenleving. Dat lijkt ook broodnodig als het strafverhaal niet via bemiddeling van een *deus ex machina* tot een slot moet komen. De enige uitweg, zo lijkt het, is om te leren leven met onze eigen schaduw. Of zoals Achiel NEYS het geheel aan het einde van zijn betoog verwoordt:

‘Moeten wij er vandaag de dag niet eerder van uitgaan dat de desintegratie onze gemeenschap altijd als een schaduw begeleidt? Dat er misschien wel helemaal geen andere dan een “gewonde” gemeenschap bestaat. Ja, dat een gezonde gemeenschap een gevaarlijke fictie is die in de twintigste eeuw op een ontstellende manier zijn totalitaire aard heeft geopenbaard? Waar wij weigeren dit te erkennen, kan zich een gevaarlijk fenomeen voordoen: ik bedoel daarmee de moderne impuls om het kwaad hetzij te gaan lokaliseren bij demonische individuen, hetzij bij het “systeem”. Dat getuigt van een loochening van het kwaad als “de schaduw op ons wezen” waardoor – zoals Sartre en Genet indringend hebben duidelijk gemaakt – ieder van ons kan gegrepen worden’ (NEYS 2013: 30)

Referenties

- ARISTOTELES (2004). *Poëtica (vertaald en toegelicht door N. van der Ben en J.M. Bremer)*. Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Genneep.
- BIANCHI, H. (1985). *Gerechtigheid als vrijplaats. De terugkeer van het slachtoffer in ons recht*. Baarn: Ten Have.
- CHRISTIE, N. (2007). Restorative justice – answers to deficits in modernity? In: D. DOWNES, P. ROCK, C. CHINKIN en C. GEARTY (eds.), *Crime, Social Control and Human Rights. From Moral Panics to States of Denial. Essays in Honour of Stanley Cohen* (pp. 368-378). Cullompton: Willan Publishing.
- DE WIT, J. (2013). Meer rechten voor slachtoffers (2 oktober). www.gva.be (geraadpleegd: 3 oktober 2013).
- DUPONT, L. (1998). Proeve van een voorontwerp van beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen. In: L. DUPONT (ed.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen* (pp. 15-229). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- DURKHEIM, E. (1893). *De la division du travail social*. Parijs: Félix Alcan.
- GARFINKEL, H. (1956). Conditions of successful degradation ceremonies. *American Journal of Sociology*, 61(5), 420-424.
- GARLAND, D. (1991). Sociological Perspectives on Punishment. *Crime and Justice: A Review of Research*, 14, 115-165.
- JACKSON, L.F. en FEIGE, D. (2013). Sex Offender Village. www.nytimes.com (21 mei) (geraadpleegd: 3 oktober 2013).
- KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS (2013). Wetsontwerp tot wijziging van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten en tot wijziging van artikel 76 van het Gerechtelijk Wetboek met het oog op de verbetering van de positie van het slachtoffer in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten. *Parl. St.* Kamer 2012-13. DOC 53 2799/001 (20 augustus).
- MARUNA, S. (2011). Reentry as rite of passage. *Punishment and Society*, 13(1), 3-28.
- NEYS, A. (2013). Gevangenen zijn niet veroordeeld om schuldig te blijven. *FATIK*, 139, 27-30.

TURTELBOOM, A. (2013). Betere positie slachtoffers bij strafuitvoering (2 oktober). www.annemieturtelboom.be (geraadpleegd: 3 oktober 2013).

ZUSTER CHRISTINE, ABDIS VAN DE KLAREN VAN MALONNE (2012). 'Persconferentie over de opvang van mevrouw Michelle Martin in ons klooster na haar voorwaardelijke invrijheidstelling', <http://www.standaard.be/extra/pdf/martin.pdf> (geraadpleegd: 3 oktober 2013).